

АНОТАЦІЯ

Довбиш Н.Є. Соціальний капітал територіальних громад України в умовах соціальних змін: прояви, трансформація, (дис)функції. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 054 – Соціологія (Галузь знань 05 – Соціальні та поведінкові науки). – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України, Харків, 2026.

Дисертація присвячена комплексному соціологічному дослідженню соціального капіталу територіальних громад України в умовах актуальних соціальних змін. У роботі здійснено теоретичне осмислення сутності соціального капіталу як багатовимірного соціального ресурсу, що формується на перетині соціальних мереж, норм взаємності та довіри, а також визначає здатність громад до колективної дії, управління та адаптації в умовах невизначеності.

Актуальність дослідження зумовлена глибинними соціально-політичними трансформаціями, які відбуваються в Україні в умовах децентралізації, пандемії COVID-19 та повномасштабної війни, що істотно впливають на функціонування територіальних громад. У цих умовах особливого значення набуває соціальний капітал як тривимірний ресурс одночасно соціальної згуртованості, управлінської спроможності та адаптивності громад. Водночас спостерігається суперечливий характер його розвитку, зокрема проявляється асиметрія між посиленням горизонтальних соціальних зв'язків і трансформацією вертикального соціального капіталу, що актуалізує потребу у комплексному науковому осмисленні цього феномену. Проведений теоретичний аналіз дав змогу сформулювати комплексний підхід до інтерпретації соціального капіталу, що інтегрує ресурсний, функціональний, мережевий та інституційний виміри, розроблені у наукових концепціях П. Бурдьє, Дж. Коулмена, Р. Патнема, Н. Лумана, М. Грановеттера, Н. Ліна, М. Вулкока, Д. Нараян та інших дослідників. Саме цим ключовим вимірам та теоретико-методологічним проблемам їхнього дослідження присвячено перший розділ дисертації.

Другий розділ розкриває соціальний капітал територіальних громад в умовах соціальних трансформацій, зосереджуючи увагу на процесах його ендогенізації, тобто формування зсередини через повсякденні практики взаємодії, соціальні мережі та локальні інституційні механізми. Зокрема обґрунтовано асиметричний характер змін соціального капіталу в кризових умовах, що проявляється у мобілізації горизонтальних зв'язків та одночасній деформації і частковій редукції вертикального соціального капіталу. Особливу увагу приділено довірі як інтегративному механізму, що поєднує міжособистісні та інституційні виміри соціального капіталу. З огляду на спрямованість дослідження на вивчення соціального капіталу територіальної громади як чинника її стійкості та розвитку, ключовим аналітичним фокусом став вертикальний соціальний капітал. Його визначено як систему довірчих відносин, соціальних зв'язків, норм взаємності та комунікативних практик між населенням і владними інституціями, що забезпечує легітимацію влади, залучення громадян до процесів прийняття рішень, узгодження колективних дій, ефективність зворотного зв'язку та підтримання інституційної спроможності громади в умовах соціальних змін.

У третьому розділі на основі авторського комплексного соціологічного дослідження здійснено емпіричний аналіз особливостей формування та функціонування соціального капіталу територіальних громад України. Емпіричну базу становили результати анкетного опитування мешканців Кременчуцької та Харківської територіальних громад, експертних інтерв'ю з представниками ОМС та громадського сектору, включеного спостереження, аналізу документів, контент-аналізу публічних комунікацій, наративного аналізу та кейс-стаді. Порівняння громад, які функціонують у різних безпекових умовах, дозволило виявити вплив кризового контексту на стан і трансформацію соціального капіталу. Додатково використано матеріали міжнародних та національних соціологічних досліджень для верифікації та інтерпретації отриманих результатів.

Результати дослідження засвідчили, що соціальний капітал територіальної громади є одним із ключових механізмів забезпечення її соціальної цілісності,

керованості та здатності до розвитку. Обґрунтовано, що сталий розвиток громади залежить від збалансованого поєднання внутрішньогрупових, міжгрупових та вертикальних зв'язків, які забезпечують одночасно соціальну згуртованість, відкритість до взаємодії та ефективну комунікацію з інституціями влади. Встановлено, що ОМС відіграють провідну роль у створенні умов для накопичення та реалізації соціального капіталу через забезпечення відкритості, прозорості, підзвітності та підтримку участі громадян у процесах локального врядування. Водночас доведено, що відтворення соціального капіталу не може бути забезпечене виключно адміністративними механізмами, оскільки його розвиток значною мірою залежить від повсякденних практик взаємодії, громадянської активності, діяльності інститутів громадянського суспільства та неформальних мереж співпраці.

Значну увагу в дослідженні приділено трансформації вертикального соціального капіталу в умовах кризових суспільних змін, зокрема пандемії COVID-19 та повномасштабної війни. Встановлено, що кризові процеси не лише змінюють інтенсивність взаємодії між громадянами та інституціями влади, але й суттєво трансформують механізми формування довіри. За умов високої невизначеності та загроз вертикальний соціальний капітал набуває більш персоналізованого характеру: довіра дедалі частіше концентрується навколо конкретних посадових осіб і лідерів громад, а не навколо інституцій як сталих соціальних структур. Одночасно відбувається часткове згортання формальних механізмів участі та посилення ролі оперативної комунікації, неформальних каналів взаємодії й кризового менеджменту. Виявлено, що така модель сприяє швидкій мобілізації ресурсів та підтриманню керованості громади в умовах кризи, проте водночас створює ризики послаблення інституційної довіри, звуження громадянської участі та зростання залежності ефективності місцевого врядування від окремих управлінських акторів.

Доведено, що така трансформація має суперечливі наслідки. З одного боку, вона сприяє швидкій мобілізації ресурсів, підвищує оперативність ухвалення рішень і посилює здатність громади реагувати на надзвичайні ситуації. З іншого ж – надмірна персоналізація довіри створює ризики для довгострокової

інституційної стійкості, оскільки ефективність взаємодії починає залежати від окремих управлінців, а не від стабільності та якості функціонування інституцій. Водночас результати дослідження засвідчили, що громади, які зберігають відкритість комунікації, прозорість управлінських рішень і можливості для участі населення навіть в умовах кризи, демонструють вищий рівень вертикального соціального капіталу та кращі передумови для післякризового відновлення і розвитку.

Отримані результати дають підстави стверджувати, що подальша реалізація реформи децентралізації відбуватиметься в умовах суперечливої динаміки вертикального соціального капіталу. Встановлено, що за відсутності механізмів інституціоналізації довіри існує ризик формування асиметричної моделі взаємодії між владою та населенням, у межах якої громадяни залишаються переважно споживачами управлінських рішень, а не повноцінними суб'єктами локального врядування. За таких умов ефективність функціонування громади дедалі більше залежатиме від індивідуальних характеристик окремих лідерів та управлінських команд, що підвищує вразливість місцевих інституцій до кадрових змін, політичних трансформацій та ресурсних обмежень.

У цьому контексті перспективи децентралізації визначатимуться не стільки подальшим розширенням формальних повноважень ОМС, скільки здатністю громад забезпечити перехід від персоналізованих моделей довіри до сталих інституційних механізмів взаємодії. Йдеться про формування такої моделі вертикального соціального капіталу, за якої громадянська суб'єктність, інституційна довіра та участь населення стають взаємопов'язаними елементами локального врядування. Саме рівень розвитку цих компонентів визначатиме спроможність територіальних громад не лише ефективно реагувати на кризові виклики, але й забезпечувати довгострокову соціальну стійкість, відтворення інституційної легітимності та сталість результатів реформи децентралізації у післявоєнний період.

На основі результатів емпіричного дослідження соціального капіталу територіальних громад України встановлено асиметричну структуру соціального капіталу, виявлено розрив між довірою, участю та співвідповідальністю, а також

доведено залежність розвитку соціального капіталу від територіального контексту, зокрема близькості до зони бойових дій. Запропоновано комплекс інструментів розвитку соціального капіталу, що включає громадянську освіту, розвиток прямої комунікації, інституціоналізацію участі, підтримку інституційної спроможності, впровадження соціологічного моніторингу потреб населення.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у розробці інтегративного підходу до аналізу соціального капіталу територіальних громад в умовах соціальних трансформацій, концептуалізації «вертикального» соціального капіталу як самостійного аналітичного виміру для українських реалій та обґрунтуванні його визначальної ролі в управлінській спроможності громад. Виявлено асиметричний і територіально диференційований характер трансформації соціального капіталу, розроблено систему індикаторів його вимірювання, а також розкрито подвійний (компенсаторний та обмежувальний) характер горизонтального соціального капіталу у функціонуванні громад. Також вперше в українській соціологічній літературі запропоновано типологізацію територіальних громад за рівнем розвитку горизонтального і вертикального соціального капіталу і доведено наявність персоналізації інституційної довіри в умовах війни.

Окремо обґрунтовано та введено до концептуальної моделі дослідження категорію «громадянська суб'єктність», яке розглядається як інтегральна характеристика активної позиції мешканців територіальної громади щодо участі в суспільному житті, реалізації права на вплив у процесах місцевого врядування та спільної відповідальності за розвиток громади. Встановлено, що громадянська суб'єктність виступає одним із ключових чинників формування вертикального соціального капіталу, оскільки визначає готовність населення до конструктивної взаємодії з органами місцевого самоврядування, участі у виробленні та реалізації управлінських рішень, а також підтримання інституційної довіри в умовах соціальних трансформацій.

Результати дослідження можуть бути використані ОМС та державної влади для розробки і впровадження ефективних стратегій розвитку територіальних

громад. Обґрунтовані в дисертації інструменти посилення соціального капіталу можуть бути застосовані для підвищення інституційної довіри, удосконалення механізмів громадянської участі, впровадження систем моніторингу соціального капіталу та підвищення ефективності управлінських рішень, що в сукупності сприятиме зміцненню соціальної стійкості та покращенню якості життя населення громад.

Ключові слова: соціальний капітал, форми капіталу, територіальні громади, горизонтальний соціальний капітал, вертикальний соціальний капітал, довіра, інституційна довіра, війна, соціальні трансформації, внутрішньо переміщені особи, децентралізація, участь, управлінська спроможність, соціальні зміни, суб'єктність.

ABSTRACT

Dovbysh, N.E. Social Capital of Local Communities in Ukraine in the Context of Social Change: Manifestations, Transformation, and (Dys)functions. – Qualifying Research Paper in the Form of a Manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 054 – Sociology (Field of Knowledge 05 – Social and Behavioral Sciences). – V. N. Karazin Kharkiv National University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2026.

This dissertation is devoted to a comprehensive sociological study of the social capital of local communities in Ukraine in the context of current social changes. The work provides a theoretical analysis of the essence of social capital as a multidimensional social resource that is formed at the intersection of social networks, norms of reciprocity and trust, and determines communities' capacity for collective action, governance, and adaptation in conditions of uncertainty.

The relevance of this study stems from the profound socio-political transformations taking place in Ukraine amid decentralization, the COVID-19 pandemic, and a full-scale war, all of which significantly impact the functioning of local communities. In these conditions, social capital takes on particular significance as a three-dimensional resource that simultaneously fosters social cohesion, governance capacity, and community adaptability. At the same time, the development of social capital exhibits a contradictory nature, particularly manifested in the asymmetry between the strengthening of horizontal social ties and the transformation of vertical social capital, which highlights the need for a comprehensive scientific understanding of this phenomenon. The theoretical analysis conducted has made it possible to formulate a comprehensive approach to interpreting social capital, integrating the resource, functional, network, and institutional dimensions developed in the scientific concepts of P. Bourdieu, J. Coleman, R. Pattnem, N. Luhmann, M. Granovetter, N. Linn, M. Woolcock, D. Narayan, and other researchers. The first chapter of the dissertation is devoted to these key dimensions and the theoretical and methodological issues of their research.

The second chapter examines the social capital of local communities in the context of social transformations, focusing on the processes of its endogenization—that is, its formation from within through everyday practices of interaction, social networks, and local institutional mechanisms. In particular, the study substantiates the asymmetrical nature of changes in social capital under crisis conditions, manifested in the mobilization of horizontal ties and the simultaneous deformation and partial reduction of vertical social capital. Particular attention is paid to trust as an integrative mechanism that combines the interpersonal and institutional dimensions of social capital. Given the study's focus on examining the social capital of a local community as a factor in its resilience and development, vertical social capital became the key analytical focus. It is defined as a system of trust-based relationships, social ties, norms of reciprocity, and communicative practices between the population and governing institutions, which ensures the legitimacy of authority, the involvement of citizens in decision-making processes, the coordination of collective actions, the effectiveness of feedback, and the maintenance of the community's institutional capacity in the context of social change.

In the third chapter, based on the author's comprehensive sociological study, an empirical analysis is conducted of the characteristics of the formation and functioning of social capital in Ukraine's territorial communities. The empirical basis consisted of the results of a questionnaire survey of residents of the Kremenchuk and Kharkiv territorial communities, expert interviews with representatives of local self-government bodies and the civil society sector, participant observation, document analysis, content analysis of public communications, narrative analysis, and case studies. A comparison of communities operating under different security conditions revealed the impact of the crisis context on the state and transformation of social capital. Additionally, materials from international and national sociological studies were used to verify and interpret the results obtained.

The results of the study showed that a local community's social capital is one of the key mechanisms for ensuring its social cohesion, governability, and capacity for development. It is argued that the sustainable development of a community depends on a balanced combination of intra-group, inter-group, and vertical ties, which

simultaneously ensure social cohesion, openness to interaction, and effective communication with government institutions. It has been established that local self-government bodies play a leading role in creating conditions for the accumulation and realization of social capital by ensuring openness, transparency, accountability, and supporting citizen participation in local governance processes. At the same time, it has been demonstrated that the reproduction of social capital cannot be ensured solely through administrative mechanisms, as its development depends to a significant extent on everyday practices of interaction, civic engagement, the activities of civil society institutions, and informal networks of cooperation.

The study devotes significant attention to the transformation of vertical social capital in the context of crisis-driven social change, particularly the COVID-19 pandemic and full-scale war. It has been established that crisis processes not only alter the intensity of interaction between citizens and government institutions but also significantly transform the mechanisms by which trust is formed. In conditions of high uncertainty and threats, vertical social capital takes on a more personalized character: trust increasingly centers on specific officials and community leaders rather than on institutions as established social structures. At the same time, there is a partial rollback of formal participation mechanisms and a strengthening of the role of operational communication, informal channels of interaction, and crisis management. It has been found that this model facilitates the rapid mobilization of resources and the maintenance of community governance during a crisis; however, it simultaneously creates risks of eroding institutional trust, narrowing civic participation, and increasing the dependence of local governance effectiveness on individual administrative actors.

It has been shown that this transformation has mixed consequences. On the one hand, it facilitates the rapid mobilization of resources, speeds up decision-making, and enhances the community's ability to respond to emergencies. On the other hand, excessive personalization of trust poses risks to long-term institutional stability, as the effectiveness of interaction begins to depend on individual managers rather than on the stability and quality of institutional functioning. At the same time, the study's findings showed that communities that maintain open communication, transparency in governance decisions, and opportunities for public participation even during a crisis

demonstrate higher levels of vertical social capital and better conditions for post-crisis recovery and development.

The findings suggest that the further implementation of decentralization reform will take place amid conflicting dynamics of vertical social capital. It has been established that in the absence of mechanisms for institutionalizing trust, there is a risk of an asymmetrical model of interaction between the government and the population, within which citizens remain primarily consumers of administrative decisions rather than full-fledged participants in local governance. Under such conditions, the effectiveness of community functioning will increasingly depend on the individual characteristics of specific leaders and management teams, which increases the vulnerability of local institutions to personnel changes, political transformations, and resource constraints.

In this context, the prospects for decentralization will be determined not so much by the further expansion of the formal powers of local self-government bodies as by the ability of communities to ensure a transition from personalized models of trust to sustainable institutional mechanisms of interaction. This involves the formation of a model of vertical social capital in which civic agency, institutional trust, and public participation become interrelated elements of local governance. It is the level of development of these components that will determine the ability of local communities not only to respond effectively to crisis challenges but also to ensure long-term social stability, the restoration of institutional legitimacy, and the sustainability of decentralization reform outcomes in the post-war period.

Based on the results of an empirical study of social capital in Ukraine's local communities, an asymmetrical structure of social capital has been identified, a gap between trust, participation, and shared responsibility has been revealed, and the dependence of social capital development on the territorial context – particularly proximity to the combat zone – has been demonstrated. A set of tools for developing social capital is proposed, including civic education, the development of direct communication, the institutionalization of participation, support for institutional capacity, and the implementation of sociological monitoring of the population's needs.

The scientific novelty of the dissertation lies in the development of an integrative approach to analyzing the social capital of local communities in the context of social transformations, the conceptualization of “vertical” social capital as an independent analytical dimension for Ukrainian realities, and the substantiation of its decisive role in the governance capacity of communities. The asymmetric and territorially differentiated nature of social capital transformation has been identified, a system of indicators for its measurement has been developed, and the dual (compensatory and restrictive) nature of horizontal social capital in community functioning has been revealed. Furthermore, for the first time in Ukrainian sociological literature, a typology of territorial communities based on the level of development of horizontal and vertical social capital is proposed, and the existence of the personalization of institutional trust in wartime conditions is demonstrated.

The category of “civic agency” has been specifically defined and incorporated into the study’s conceptual model; it is viewed as an integral characteristic of the active stance taken by members of a local community regarding participation in public life, the exercise of their right to influence local governance processes, and shared responsibility for community development. It has been established that civic agency is one of the key factors in the formation of vertical social capital, as it determines the population’s readiness for constructive interaction with local self-government bodies, participation in the development and implementation of administrative decisions, as well as the maintenance of institutional trust in the context of social transformations.

The research findings can be utilized by local self-government bodies and state authorities to develop and implement effective strategies for the development of territorial communities. The tools for strengthening social capital outlined in the dissertation can be applied to enhance institutional trust, improve mechanisms for civic participation, implement social capital monitoring systems, and increase the effectiveness of administrative decisions, which collectively will contribute to strengthening social resilience and improving the quality of life for community residents.

Keywords: social capital, forms of capital, local communities, horizontal social capital, vertical social capital, trust, institutional trust, war, social transformations,

internally displaced persons, decentralization, participation, governance capacity, social change, agency.